

ІНТЭЛЕКТУАЛЫ: ПА-ЗА МЕЖАМІ КАМПЕТЭНЦЫІ

Размова з Ігарам Бабковым

Ігар Бабкоў нарадзіўся ў 1964 годзе ў Гомелі, жыве ў Мінску. Беларускі філосаф і паэт. Кандыдат філасофскіх навук, старэйшы навуковы супрацоўнік Інстытута філасофіі НАН Беларусі, супрацоўнік Цэнтра перспектывных навуковых даследаванняў і адукацыі ў галіне сацыяльных і гуманітарных навук (CASE) пры Еўрапейскім Гуманітарным Універсітэце ў Мінску. Заснавальнік і галоўны рэдактар часопіса «Фрагменты філзафіі, культуралёгіі, літаратуры» (1996–2002). Цяпер — галоўны рэдактар часопіса даследаванняў усходнеёўрапейскага па-межжа «Перекрестки». Аўтар кніг «Герой вайны за празрыстасць», «Адам Клакоцкі і яго-нья цені», «Філасофія Яна Снядэцкага».

Андрэй Казакевіч: Ёсць такое адчуванне, што галоўнай стратэгіяй шмат каго з інтэлектуалаў з’яўляецца сімуляванне рэвалюцыйнасці дзеля стварэння ўласнай значнасці. Гэта тычыцца і «левых», і «правых» інтэлектуалаў. Напрыклад, Э. Валерстайн, відавочна, не быў бы цікавым без спецыфічнага ідэалагічнага запалу, які спалучаецца з чаканнямі, па-першае, прафесуры амерыканскіх універсітэтаў і, па-другое, вялікае аўдыторыі па-за межамі ЗША.

Ігар Бабкоў: Я б не пагадзіўся, што яны не мелі б ніякага поспеху — хутчэй, яны б мелі поспех у дастаткова абмежаванай аўдыторыі. Той жа Э. Валерстайн быў бы толькі акадэмічнай постацю, можа, нават не страціў бы рэспектабельнасці, але нічога не значыў бы ў культуры па-за межамі чыстае акадэмічнае сферы, сферы вытворчасці веды.

У сувязі з гэтым паўстае некалькі пытанняў. Першае — чаму інтэлектуалы ўвогуле выходзяць па-за межы сваёй кампетэнцыі? Тут мы гаворым пра інтэлектуала як пра эксперта, які штосьці «ведае». Але гэтага чамусьці аказваецца мала ў XX стагоддзі. Чамусьці інтэлектуалы ўвесь час імкнуцца выходзіць за межы «вузкае кампетэнцыі» і займацца самымі рознымі рэчамі, уключна да вытворчасці ўтопіяў: той жа Валерстайн гаворыць, што, магчыма, у трэцім тысячагоддзі галоўнай задачай інтэлектуалаў стане вытворчасць утопіяў, прычым утопіяў тэхналагічных, прадук-

цыйных. Гэта, натуральна, ужо будзе не «Горад сонца» Кампанелы, а будзе магчымы сцэнар альбо сцежка, каб выйсці за межы дадзенасці.

Чаму такая незадаволенасць у інтэлектуалаў? Гэта зусім іншае пытанне. Ёсць такая перасцярга, што сёння «сістэма» здольная ўсмактаць у сябе і перастрававаць любыя спробы бунту. У гэтым сэнсе тое, што робяць «левая» інтэлектуалы, — гэта не рэвалюцыянізм, а хутчэй самакарэкцыя «сістэмы». А па-сапраўднаму радыкальныя спробы, як той жа Гі Дэбор, могуць сапраўды скончвацца трагічна, калі людзі сапраўды спрабуюць радыкальна выйсці за межы сістэмы. Але калі інтэлектуал знаходзіцца ўсярэдзіне сістэмы, калі ён удзельнічае ў працы яе механізма, стварае пэўныя жанравыя тэксты, удзельнічае ў рытуалах, то прэтэндаваць на тое, што ён можа рабіць нешта рэвалюцыйнае, магчыма, і не варта.

А. К.: Але шмат хто з іх прэтэндуе на гэта, прынамсі, па стылі сваіх паводзінаў. Многія, асабліва «левая», інтэлектуалы па інерцыі прапануюць выхад з неспрыяльнай сітуацыі для «развіцця чалавечай цывілізацыі» праз змену, напрыклад, сістэмы залежнасці, эксплуатацыі і г. д. Ці можна тут казаць пра сфармаваны інтэлектуальны праект? Ці праблема ў публічнай сімуляцыі? Усе ж ведаюць, што гэтая ўтопія не нясе пагрозы для сучаснае сістэмы ўладных дачыненняў.

І. Б.: Я думаю, што «разбурэнне сістэмаў» — гэта занадта моцныя рэчы. Я ўласна цяпер не бачу праекта. Хутчэй заўважныя толькі ізаляваныя партызанскія спробы падарваць надта сімуляцыйныя элементы сучаснага палітычнага парадку. Калі казаць пра практыкі Н. Хомскага, то ён займаецца тым, што тыцкае пальцам у нейкія вельмі канкрэтныя факты, падзеі, сітуацыі, якія адбываюцца па-за мэйнстрымам, па-за бачаннем медыяў і г. д. Калі казаць пра С. Жыжэка, то ён толькі выкрывае крывадушнасць — заходні расізм, напрыклад. Ён гаворыць пра рэчы, якія ўсім ужо даўно вядомыя, але проста не знаходзілася чалавека, які мог бы акадэмічна гэта сфармуляваць і выкласці.

Так, як і да «Арыенталізму» Саіда, усе ведалі і разумелі, што ёсць арыенталізацыя, арыенталізм, але ж толькі Саід зрабіў гэты контрдыскурс магчымым. Можа быць, гэта такая больш пачэсная і рэвалюцыйная задача — не прэтэндаваць на татальны злом «сістэмы» (таму што такога не бывае ў прынцыпе), а займацца легітымізацыяй контрдыскурсаў.

А. К.: А што такое «контрдыкурс»? Наколькі несумяшчальным ён з'яўляецца з «дыкурсам»?

І. Б.: Па-рознаму. Возьмем, напрыклад, сітуацыю ўсходнееўрапейскую, беларускую, альбо постсавецкую. На пачатку 90-х лічылася, што ўсе падзяляюцца на лібералаў і нацыяналістаў. У гэтым сэнсе, паколькі перавага тады была за лібераламі, усе, хто не адносіў сябе да лібералаў, аўтаматычна залічваліся ў нацыяналісты. Ставілася задача не пачуць аргументы, рацыю, а выключыць, вынесці гэтыя галасы па-за сферу публічнай улады. У прынцыпе, такое ўвесь час адбываецца пры сутыкненні розных ідэалогій, стратэгіяў ды публічных практыкаў. Адбываецца ўзаемнае выключэнне апанента, патэнцыйнага суразмоўцы, яго дэлегітымізацыя ў той альбо іншай ступені. У такой сітуацыі «дыкурс» і «контрдыкурс» практычна не сумяшчальныя.

Але, з іншага боку, што засталася яшчэ рэалізаваць, якую ўтопію, пасля еўрапейскай мадэрнасці, якая рэалізавала ўсё, што змагла? І куды вызваляцца? Асноўная ідэя ўсіх рэвалюцыйных праектаў — гэта ідэя вызвалення. Ці ёсць проста ра, куды яшчэ штосьці можна вызваляць?

А. К.: У межах Заходняй Еўропы гэта, можа, не так відавочна. Што тычыцца краінаў трэцяга свету, то тут не складана знайсці імкненне да вызвалення. Тут ёсць універсальныя праекты, ёсць фразеалогія, накіраваная на злом «сістэмы», — напрыклад, інтэлектуальныя плыні, звязаныя з ісламам.

І. Б.: Калі параўноўваць гэтыя дзве рэчы, тады мы мусім устрымацца як мінімум ад звыклых словаў еўрапейскага мыслення, такіх як «рэвалюцыя», «левы дыкурс» і ўсё такое, — гэта зноў навязае інтэрпрэтацыю праз еўропацэнтрчныя схемы — і гаворыць сапраўды пра розныя цывілізацыйныя праекты, ці проста альтэрнатыўныя праекты цывілізацыі. Таму што тое, пра што мы гаварылі раней, — гэта падзелы ў межах еўрапейскае мадэрнасці.

А. К.: Калі зноў вярнуцца да Еўропы і Захаду, калі існуюць «левыя» інтэлектуалы, то існуюць і «правыя». Якая розніца паміж імі? І ці няма ў вас адчування, што левы дыкурс значна больш легітымны, чым правы? І з гэтага пункту гледжання, правыя з'яўляюцца значна больш крытычнымі, чым левыя, а левыя значна больш убудаваны ў сучасную сістэму акадэмічнае ўлады.

І. Б.: Ну, інтэлектуальны пейзаж не заўжды і не паўсюль выглядае падобным чынам. Калі браць амерыканскую сітуацыю, то там з левым дыкурсам ва ўніверсітэтах сітуацыя дастаткова праблемная. Існуюць выразныя адрозненні між левымі і правымі інтэлектуаламі. Левыя — гэта ўсё-такі пераважна акадэмічнае асяроддзе, правыя ж інтэлектуалы гуртуюцца вакол палітычных партыяў, палітычных практыкаў, розных фундацыяў, інстытуцыяў. Так званы «трэці сектар» у Амерыцы пераважна правы.

Калі браць французскую сітуацыю, там таксама існуюць адрозненні паміж левымі і правымі, але калі параўнаць Алена дэ Бенуа з амерыканскім правым, то можа здацца, што гэта людзі з розных планет, яны прэзентуюць вельмі розныя стылі мыслення. Калі еўрапейскія правыя спрабуюць паставіць над пытанне цывілізацыйны праект еўрапейскай мадэрнасці з розных перспектываў, амерыканскія правыя яго абараняюць, яны за статус-кво. У залежнасці ад краіны, культуры, кантэксту, на лаўках злева і справа могуць сядзець людзі з вельмі рознымі праектамі. Хто, напрыклад, для Беларусі левыя і правыя? Што, левыя — гэта Лёлік Ушкін, а правыя — гэта Павел Севярынец? А напрыклад, беларускую сацыял-дэмакратыю ва ўсіх версіях лічыць левым праектам не выдае.

Юрый Чавусаў: Я хацеў бы вярнуцца да пытання пра сувязь паміж «рэвалюцыйным духам» інтэлектуалаў і сапраўднай рэвалюцыйнай сітуацыяй. У XIX стагоддзі рабочы клас стаў класам пасля таго, як яго так назвалі, а практыкі пачалі працаваць з ім у той схеме рэчаіснасці, якая была намалявана людзьмі ў кабінетах. Наколькі магчыма штучнае стварэнне рэвалюцыйнай сітуацыі ў інтэлектуаль-

ным сэнсе? Наколькі гэта магчыма зараз, і ўвогуле — ці такая схема мае права на існаванне?

І. Б.: Гэта істотнае пытанне, адказаць на якое вельмі складана. Таму што, з аднаго боку, назваць рэчы — гэта ўжо дастаткова радыкальная падзея. Даць імёны... Калі імёны дадзеныя, яны пачынаюць працаваць праз свядомасць людзей, і ў гэтым сэнсе сама рэчаіснасць пачынае змяняцца. Але, з другога боку, тая ж Ядвіга Станішкіс, якую зараз крытыкуюць за «тэорыю змовы», за аналіз постсавецкае рэальнасці ў Польшчы, належыць, скажам, да рэвалюцыйнай эліты тых інтэлектуалаў, якія працавалі з «Салідарнасцю». Яна шмат што зрабіла, каб назваць рэчы сваімі імёнамі. Яе кнігі часоў «Салідарнасці», якія выдаваліся ў падзем'і, — класічны прыклад такога роду дзейнасці. Інтэлектуалы рыхтавалі рэвалюцыю, больш за тое, гэтая рэвалюцыя адбылася.

Але аналіз постсавецкае рэчаіснасці ў пэўным сэнсе прэрэчыць гэтай ідэалістычнай схеме. Ядвіга Станішкіс у сваёй кнізе «Посткамунізм»¹ паказвае, што, сапраўды, на паверхні чалавечай свядомасці і, адпаведна, у карціне свету ўсё змянілася — гэта значыць, рэчы былі названыя па-іншаму, больш за тое, самі рэчы трансфармаваліся. Але на нейкім іншым узроўні засталася істотная структура працягласці і пераемнасці: тыя «новыя эліты», якія ў новай Польшчы ўжо называліся па-новаму, насамрэч паходзяць са старых наменклатурных колаў. І больш за тое, калі былі прааналізаваныя архівы, аказалася, што з пачатку 80-х гэтыя «тупыя» наменклатурныя польскія колы актыўна рыхтавалі ў сваёй сферы тое, што потым назвалася рэвалюцыяй «Салідарнасці».

А. К.: Маецца на ўвазе, што яны рыхтавалі рэвалюцыю, ці проста здолелі хутка адаптавацца?

І. Б.: Паводле Станішкіс, яны гэта планавалі. Можна, з-за таго, што гэтая тэза гучыць вельмі дзёрзка, яе зараз шчыльна крытыкуюць. Яна спрабуе паказаць на фактах, калі былі заснаваныя першыя фірмы, праз якія пачаўся адток капіталу, калі ўся тая генерацыя сучасных польскіх палітыкаў прайшла стажыроўкі на Захадзе, каб, умоўна кажучы, навучыцца існаваць і працаваць у новым асяроддзі. Ясна, што гэта пытанне гіпатэтычнае, дакладна адказаць на яго немагчыма. Але яно паказвае, што там, дзе на адным з узроўняў быў такі рэвалюцыйны выбух (на ўзроўні мовы, рыторыкі), — там на ўзроўні сацыяльнага і фінансавага капіталу была, хутчэй, пераемнасць.

Ю. Ч.: Атрымліваецца, інтэлектуалы заклікаюць як бы да ўтопіі, але рэалізацыя іх заклікаў засвойваецца сістэмай і выкарыстоўваецца як штуршок да ўласнага развіцця.

І. Б.: І далей, другі прыклад — «Дэмакратыя перыферыі» Краснадэбскага². Гэта па-свойму працяг Станішкіс, бо ён апісвае сітуацыю пачатку рэвалюцыі. Калі рэвалюцыянеры, якія яе рыхтавалі, ахвяравалі сваім лёсам, кар'ераю, жыццём дзеля таго, каб змяніць рэальнасць, праз пэўны час зразумелі, што тыя людзі, супраць якіх яны змагаліся, насамрэч у новых фатэлях, на новых месцах, з новымі словамі (словамі, якія прыдумалі рэвалюцыянеры). Але тым не менш — гэта старыя людзі, якія паспяхова маргіналізуюць любую сістэмную крытыку. Калі ў часы камунізму сістэмная крытыка ішла справа, ад імя свабоды, рынку, а камуністы гэта маргіналізавалі, то цяпер, перасеўшы ў фатэлі лібералаў, яны так жа паспяхова маргіналізуюць усіх сваіх апанентаў.

А. К.: А калі ўсю гэтую схему прыкласці да Беларусі, хто прыдумаў новыя назвы для рэчаў тут? Ці можна сказаць, што была нейкая «рэвалюцыйная» традыцыя, якая дала рэальнасці новыя імёны?

І. Б.: Калі казаць пра беларускую сістэму, то, можа быць, самае радыкальнае сутыкненне, як пісаў Акудовіч, — гэта супрацьстаянне нацыянальнага і сацыяльнага праектаў. Перамог, як вядома, сацыяльны. Што тычыцца класічнага ліберальнага праекта: свабода, дэмакратыя і рынкавая эканоміка, — то ён так і не быў кантэкстуалізаваны ў дачыненні да Беларусі. Гэта значыць, ён гучаў занадта абстрактна, як універсальная задача. Збольшага, ні лібералы, ні нацыяналісты не здолелі назваць рэчы новымі імёнамі.

Ю. Ч.: Ці была перамога «сацыяльнага праекта» ў 1994 годзе рэвалюцыяй, ці контррэвалюцыяй?

І. Б.: Я думаю, што гэта была рэвалюцыя.

Ю. Ч.: Гэта значыць, што той чалавек, які прыйшоў тады да ўлады, даў рэчам новыя імёны.

І. Б.: Альбо, прынамсі, прапанаваў уласную сістэму каардынатаў. Да 1994 года галоўная барацьба ішла паміж утапічна-кантэкстуальным нацыянальным праектам і занадта абстрактным ліберальным. Калі вы памятаеце, галоўнай тэмай дыскусіі для лібералаў было змаганне са страшнымі «вузкалобымі нацыяналістамі». «Вузкалабыя нацыяналісты» адказвалі на гэтыя выпадкі. Пакуль гэтыя дзве карціны свету змагаліся, адбы-

¹ Jadwiga Staniszkis. Post-communism: The emerging enigma. Warszawa, 1999. Другое выданне — Jadwiga Staniszkis. Postcommunizm: Proba opisu. Gdańsk: Słowo. Obraz. Terytoria, 2001.

² Zdzisław Krasnodebski. Demokracja peryferii. Gdańsk: Słowo. Obraz. Terytoria, 2003.

лася рэвалюцыя. Выключаныя масы не знаходзілі сябе ні ў воднай карціне свету. Вітаўт ды Сапега — гэта, як мінімум, для дзетак ці ўнукаў, развагі пра Еўропу, рынак ды супермаркеты гучалі занадта абстрактна.

Я ўсё ж такі згодны з тэкстам А. Казакевіча «Беларуская сістэма...»³, што ў 1994 годзе была рэвалюцыя, таму што паўставала карціна свету, якая не была падтрыманая нейкімі сістэмнымі рукамі. Дзіўна, хутчэй, тое, што ніхто гэты выклік не прыняў, гэта значыць, ніхто не прааналізаваў, што адбываецца з 1994 года. Усе засталіся сярод сваіх утопій: адны — сярод Вітаўтаў, іншыя — сярод супермаркетаў. І ніхто не сышоў у рэальную сацыяльную прастору і не пачаў аналізаваць.

А. К.: Усё ж такі, калі браць рэвалюцыю 1994 года, то, акрамя сацыяльнага і ўсяго, што было з гэтым звязана, яна мела моцны, так бы мовіць, «імперскі» элемент, які прадугледжвае не проста задавальненне іншых сацыяльных патрэбаў, але яшчэ і рэгіянальны палітычны праект. Гэта вельмі адчувалася ў афіцыйных прамовах, тэкстах, палітычных метафарах, кшталту «славянская цывілізацыя», «руская цывілізацыя», «сутыкненне Еўразіі з Захадам» і г. д. Гэтая «імперскасць» знікае толькі недзе ў 2001 годзе, толькі пасля гэтага дзяржава стала «чыста» сацыяльнай. А да гэтага пэўныя элементы ўтопіі, вельмі такой радыкалізаванай утопіі, існавалі не менш за шэсць гадоў.

І. Б.: Можна быць, хаця, шчыра кажучы, ён знік у той момант, калі прадукцыя «Гарызонта» перакрочыла межы славянскага свету. Гэта значыць, тады ідэалогія адразу стала ўсходнееўрапейскай, а не ўсходнеславянскай. Мне здаецца, што ўвесь гэты імперскі, ці глабальны, кампанент — гэта выключна функцыя, як сказаў бы Шаўцоў, развіцця буйной прамысловасці, якая няўхільна ідзе да пераўтварэння ў транснацыянальныя кампаніі. У гэтым сэнсе, калі б у нас не было ў краіне «Гарызонта», «БелАЗа», то сядзелі б усе ціха і не думалі б пра ўсходнеславянскае, славянскае ці ўсходнееўрапейскае лідэрства / братэрства, ніхто б не змагаўся з Амерыкай, не было б амбасадаў у Іране ды Іраку. Насамрэч, некаторыя рэчы, якія пагрозліва выглядаюць у плане ідэалагічным, могуць быць растлумачаныя як функцыя чыста эканамічнай экспансіі. Адбываецца эканамізацыя знешняй палітыкі. Праўда, бывае, што на БТ пару чалавек пачынаюць змагацца з Амерыкай альбо з Латвіяй на поўным сур'ёзе.

А. К.: Так. Ёсць такі цікавы феномен таго, што ў краінах нашага рэгіёна ідэалагічны злом

адбыўся прыкладна ў гэты час. Нягледзячы на тое, што мелі месца абсалютна розныя сацыяльныя і палітычныя сістэмы.

І. Б.: Я думаю, што проста ў гэты час краіны выйшлі з рэгіянальнага кантэксту ў глабальны. Я нават больш скажу, я не ўпэўнены, але ёсць такое падэрэнне, што, як, паводле Станішкіс, камуністы ажыццявілі пераход у іншыя партфелі, у іншыя пазіцыі, так пачынаючы з 2000–2001 гадоў гэты сацыяльны рэжым рыхтуе для сябе пераход у іншыя месцы.

Ю. Ч.: Вы лічыце, што з цягам часу кіраўнічая эліта можа пайсці на радыкальную змену існага палітычнага і эканамічнага раскладу?

І. Б.: Я думаю, што такое магчыма, але іншая рэч — тое, што наменклатура рэвалюцыяў не рыхтуе. Проста тут могуць супасці ідэалістычныя памкненні інтэлектуалаў і выключаных палітыкаў, якія, са свайго боку, будуць перакананыя, што, змагаючыся за свабоду, рыхтуюць рэвалюцыю, што за імі пойдзе ўвесь народ. І ўся гэтая рыторыка мусіць супасці на фазе з пераходам наменклатуры, усёй сістэмы на новую легітымацыю. Праз два дні пасля перамогі беларускай рэвалюцыі ўсе радасна будуць пляскаць у ладкі, але пры гэтым зразумеюць, што ўласнасць усё роўна ў руках тых, у каго яна была і да гэтага, толькі з іншай легітымнасцю.

Ю. Ч.: А можна сказаць, што ва Украіне гэта якраз зараз і адбылося? Махавікі рэвалюцыйнасці інтэлігенцыі, часткі алігархаў, народа на вуліцы супалі — і атрымаўся такі рэзанс.

І. Б.: Было такое ўражанне, што ва Украіне супалі тры фазы, тры праекты, гэта падобна на тое, што было ў Беларусі 1994 года. Дастаткова магутны папулісцкі праект, у аснове сваёй сацыяльны, пратэст супраць алігархічнай сітуацыі ва Украіне. Без такой незадаволенасці, без адчування, што ўсіх падманулі, не выйшла б на вуліцу столькі народу. З другога боку, незадаволенасць малой алігархіі, «прыгнечанай» вялікай алігархіяй. Усе апазіцыйныя палітыкі ва Украіне — не бедныя людзі, зусім не бедныя. Гэта не беларуская апазіцыя. Ну і, натуральна, трэцяя фаза — жаданне інтэлектуалаў перамяніць вектар украінскага развіцця ў бок Еўропы. І вось, з аднаго боку, легітымацыя дэмакратыяй Еўропы — верхні ўзровень, з другога боку — узровень рэальнай эканомікі, плюс «народная рэвалюцыя».

Ю. Ч.: У звязку з гэтым такая тэза: шэраг рэвалюцыяў у нашым рэгіёне — гэта ёсць

³ Андрэй Казакевіч. Беларуская сыстэма: марфалёгія, фізіялёгія, генэалёгія // ARCHE. 2004. № 4.

сведчаннем канвеернай вытворчасці рэвалюцыяў?

І. Б.: Цяжка нават сказаць. Але я думаю, што з тэорыяй канвеернай вытворчасці рэвалюцыяў я б не пагадзіўся. Гэта трэба мець занадта добрае меркаванне пра амерыканскіх экспертаў і экспертную веда ўвогуле. Нават тыя рэсурсы, якія ўкладаліся замежнымі фундацыямі для дапамогі пераўтварэнням, несувымерныя з тымі грашыма, якія хадзілі ў краіне самі па сабе, удзельнічалі ў палітычнай барацьбе. Заходняя падтрымка працавала пераважна на адзін слой інтэлектуалаў, якія спрабавалі павярнуць развіццё краіны на еўрапейскі вектар. Прымусяць пісаць Цімашэнка заяўкі на грант — тое самае, што прымусяць Беразоўскага прасіць грошы ў Сораса, — гэта неразумна.

А. К.: Ну і апошняе пытанне, у звязку з гэтым. Калі ўзяць увогуле пазіцыю інтэлектуала ў сучасным палітычным працэсе — ці павінен ён быць уключаны ў палітычныя працэсы, ці павінен быць збоку, ці займаць выключна крытычную пазіцыю, можа, нейкую іншую?

І. Б.: Я думаю, ён можа рабіць усё пералічвае, толькі з адной умовай — калі ён гэта робіць

рэфлексіўна. Інтэлектуал павінен займаць рэфлексіўную пазіцыю, поўнасьцю ўсведамляць тое, што робіць. Тады ён мае права і ўдзельнічаць, і планавать, быць заангажаваным і, наадварот, назіраць за развіццём падзеяў з пазіцыі выключнага назіральніка. Рабіць вівісекцыі, скажам, і здэкавацца з гэтага ўсяго, і выкрываць, і справа, і злева, і зверху, і знізу, і з перспектывы марсіянскай цывілізацыі. Мне здаецца, чаго ўжо хопіць інтэлектуалам — дык гэта ружовага самападману. Выходзіць «воплощенной укоризною» перад усімі і падманваць і сябе, і ўсіх астатніх. З іншага боку, вельмі лёгка сказаць, што задача інтэлектуала — гэта стаяць ля акна з такой падзорнай трубой, углядацца і фіксаваць дэталі. Такой раскошы, я думаю, у сучасным грамадстве інтэлектуал не мае, усе так ці інакш уключаныя ў сацыяльныя ды палітычныя працэсы. Нават тыя, хто працуе ў акадэмічнай сферы. На жаль, традыцыйная аўтаномнасць пэўных сфераў інтэлектуальнай работы, такіх як універсітэты, акадэміі, я думаю, ужо мінула. Усе яны так альбо інакш уключаныя ў палітыку праз *палітыку веды*. І больш за тое — традыцыйная палітыка навучылася ўлічваць у сваіх раскладах і гэты фактар таксама.